

MAGYAR KÖNYV- SZEMLE

KÖNYV-
ÉS SAJTÓTÖRTÉNETI
FOLYÓIRAT

REVUE
POUR L'HISTOIRE DU LIVRE
ET DE LA PRESSE

123. ÉVFOLYAM

2007

1

ARGUMENTUM KIADÓ

Molnár Albert bibliakiadásai az ellenreformáció idején „lelki táplálékot és fegyvert nyújtottak a protestáns híveknek”, (202.) valamint vitára készítették a katolikus ellenfeleket, így pl. Pázmányt és Káldit is. Írói tevékenységét a hagyomány és korszerűség, kiegészítés és egységesítés, szerkezeti átalakítás, fordítás fogalmakkal jellemzi. Vásárhelyi Judittal egyetértve Molnár munkásságának követőit láthatjuk Köleséri Sámuelben, Szenci Kertész Ábrahámban és Tótfalusi Kis Miklósban, akik „a korabeli bibliai tudományosság és filológia alapján álló, szép kiadásokkal örvendeztették meg kortársaikat”. (203.)

Vásárhelyi Judit filológiaiilag elemzi Szenci Molnár Albert szerkesztői és textológiai munkáját, megvizsgálja a korabeli, külföldön és Magyarországon megjelent bibliakiadásokat. Fordítói stílusára, forrásaira vonatkozó megállapításai gazdagítják és kiegészítik eddigi ismereteinket.

ZVARA EDINA

Borsa, Gedeon: Katalog der Drucke des 16. Jahrhunderts in der Österreichischen Nationalbibliothek. Wien NB 16. Band I. Deutsches Sprachgebiet: A–Biber. Baden-Baden, 2007, Valentin Koerner, 396 l. /Bibliotheca Bibliographica Aureliana CCXII./

Egy sok szempontból is tanulságos vállalkozás eredményének első kötetét vehetjük kézbe a „Bibliotheca Bibliographica Aureliana” 212. köteteként. Lassan, amikor az európai könyves szakma készül egy kutatási szakaszt lezáró monográfia, az 1958-ban megjelent Henri-Jean Martin–Lucien Fébvre: *L'Apparition du livre* című mű első kiadásának 50. évfordulóját ünnepelni (és számba venni az elmúlt 50 év európai könyvtörténetírását), könyvként megjelent egy katalógus, amely gondolatként nagyjából abban az időben született meg, és amelynek intenzívebb munkálatai is 30 éve elkezdődtek. A katalógus Borsa Gedeon munkája, vagyis egyetlen kutatóé, aki – természetesen a nemzetközi bibliográfiai szakma segítő közreműködésével – olyan munkát végzett el, amelyet általában munka-

csoportok, kutatói közösségek szoktak. Tovább folytatva a kötet kapcsán felmerülő kérdések felvillantását kiemeljük, hogy az informatika világában, az internet-korszakban ez a katalógus papíron jelent meg, és áll a kutatók rendelkezésére. Furcsának mondható továbbá az is, hogy egy nemzeti könyvtár munkatársa, egy magán-személy adja ki egy másik nemzeti könyvtár egy gyűjteményének a katalógusát. Mindenre van azonban magyarázat, és reméljük, a katalógus történetének minden részlete olyan tanulságokkal is szolgál majd, amelyek nem maradnak következmények nélkül.

Borsa Gedeon, a magyar kutató, nem először alkot európai könyvtörténeti kézikönyvet. A 16. századi olasz nyomdászattörténet aligha kutatható a *Clavis typographorum librorumque Italiae 1465–1600* (Vol. I–II. Bp.–Baden-Baden, 1980) nélkül. Persze ne szerénykedjünk, a világon egyedülálló magyar retrospektív nemzeti bibliográfia (RMNy, kiadástörténettel, teljes szakirodalmi bibliográfiával és valamennyi kiadvány címlapfotójával) ugyancsak jelentős részben a Borsa Gedeon által kidolgozott elvek szerint készül. Könyvtörténeti írásait tanítványai összegyűjtötték, és kiadták (*Könyvtörténeti írások I–IV*. Bp. 1996–2000.), igaz, készíthetik a következő kötetet, hiszen az utolsó megjelenése óta újabb kötetnyi közleménye jelent meg Magyarországon és Európa több országában. Nyilvánvalóan nem véletlen, hogy egy magyar kutató elsősorban Itália, illetve a német nyelvterület iránt érdeklődik. A magyar retrospektív nemzeti bibliográfia összeállításának céljai – összegyűjteni valamennyi a történelmi Magyarországon megjelent kiadványt, valamennyi, bárhol a világon megjelent magyar nyelvű kiadványt, olyanokat is, amelyeknek szerzője, vagy munkatársa Magyarországról származó személy volt, illetve olyanokat is, amelyek Magyarországot érintik témájukkal – kódolják ezt az érdeklődési kötelezettséget. Bécs, az egykori Kaiserliche Hofbibliothek az első nem magyarországi könyvtár, amelynek anyagát részletesen meg kell ismerni. És ha már kézbe kell venni azt a 42.000 16. századi nyomtatványt, számos olyan, a kutatók számára nélkülözhetetlen segédeszközt lehet ki-

adni, amely csak az autopszia révén lehetséges. Ilyen a nyomtatványok egyszerűsített katalógusa, de ilyen lehet egy nagyon részletes Osztrák Retrospektív Nemzeti Bibliográfia is. Bécs pedig nem csupán a mostani Ausztria központja, birodalmi székhely. Ezért is nem meglepő, hogy a kiadványok 7%-a csak ebből a könyvtárból ismert. Az értelmiség már akkor – a 16. században – is „lázkodó” volt, nyilvánvaló, azért a császárnak elküldték kiadványaikat (a nyomdászok, a kiadók), műveiket (a szerzők). (De milyen jól is tették, legalább egy megmaradt belőle – sajnos a mai nemzeti könyvtárak nem a császáréi.)

A kötet jól példázza: a történeti időkről történelmietlenül felesleges gondolkodni. A német nyelvterület több szempontból, de művelődéstörténetileg biztosan egy – nagyon sokszínű, de – egység volt. Így ma a Szlovén Retrospektív Nemzeti Bibliográfia összeállítói is örülhetnek, hiszen a B 149 szám alatt jelzett *Wappen Buch* variáns egyetlen példánya a mai Ptuj (az egykori Pettau) város címerének. De idézhetnénk a svájci kollégák örömet is, hiszen több olyan bázeli, zürichi nyomtatványt őriz az Osztrák Nemzeti Könyvtár, amelyből másutt még nem került elő példány, bibliográfiai számbavétele tehát nem történhetett meg (lásd pl. A 25, B 153, B 154, B 260 stb.) Hozhatnánk a példákat a német tartományok bármelyikéből, vagy az egykori Elzász (a mai Alsace) területéről is.

Miért is nem egy számítógépes adatbázissal lepett meg bennünket a kiadó és a szerző? Ausztria nemzeti könyvtárának katalógusa – a 16. századi nyomtatványok is – elérhetőek a hálón. Igaz, ahogy valamennyi nagykönyvtár katalógusa, ez is a meglévő cédulakatalógus retrokonverziója alapján készült. Vagyis a rengeteg anonim mű, csonka kiadvány, kiadás variáns azonosítása nem készülhetett el. Ehhez kellett 50 év. A retrokonverzió gyorsan kell, hogy készüljön, különben nincsen értelme. Az információra mohón vágyó – vagy éppen e tulajdonságában félreismerő (igaz ez nem érdekel senkit) – emberiség gyorsan és felületesen kíván tájékozódni. A részletek csak zavarnak. Mondhatnánk, hogy lehetett volna kijavítani az adatbázist. Igen, ki is kellene

javítani, vélhetően nem Borsa Gedeonnak. Ő egy kutatási segédeszközt adott, olyan pontosításokkal, amelyeket jobb egy jól rögzített, egyetlen helyen közölni. Ha majd tényleg létrejön a „Könyvek a világon” katalógus, akkor elég lesz egyszer kijavítani az adatokat. Addig őrizzük és használjuk a könyvsorozati formát. A párhuzamos munkát pontosan jelzi az, ha csak arra a két katalógusra utalok, amelyek ma a leginkább célozzák a teljességet: a *The European Library* (TEL) összefogja az európai nemzeti könyvtárak katalógusait (<http://www.theeuropeanlibrary.org>), a tervek szerint kibővül ez számos más nagy könyvtár katalógusával. A *Corsortium of European Research Libraries* pedig egyenesen egy olyan katalógust épít (<http://www.eureka.rlg.org>), amely a világban őrzött, 1800 előtt nyomtatott könyveket veszi számba. Impozáns tervek, komoly eredményekkel. Arra azonban még nem volt példa, hogy egy könyvtörténeti cikkben azonosított, eddig tévesen, vagy hiányosan bemutatott kiadvány leírását javították volna a közös adatbázisban. Pedig sok ezer ilyen tétel szerepel ezekben, felesleges munkát adva a következő filológus generációknak, akik „felfedezik” majd, hogy nincs is olyan nyomtatvány. Borsa Gedeon katalógusában teljesen új 7% (ezekről mindről címlapfotó szerepel a kötetben), a többi 93% leírásában számtalan részletkérdésben javítások találhatók. Az igényes kutató vélhetően ezt, és nem a <http://www.onb.ac.at> címen elérhető katalógust használja (vagy legalábbis mindkettőt).

Tovább is kell lépni. Már az első kötet számos tartalmi újdonságot mutat, illetve ráirányítja a figyelmet számos könyvtörténeti, de tágabban művelődéstörténeti jelenségre. Ha megnézzük, hogy hány teljesen új Aesopus kiadást említ a katalógus, hány eddig ismeretlen Erasmus nyomtatvány, vagy a protestáns reform kapcsán keletkezett kiadvány létezik, bizony nem csak az egyes eszmék terjedési mechanizmusa történetéhez kaptunk adalékot, hanem megfontolható az egyes nemzeti nyelvű fordítások forrásainak újbóli számbavétele is. Ha éppen Bazel, Zürich, Nürnberg és Lipcse az újonnan felfedezett latin Aesopus kiadások megjelenési helye, és követi ezeket több német verzió, lehet, hogy nem a leg-

gondosabb filológiai vizsgálat alapján beszélünk a magyar, a cseh, vagy más nyelvű Aesopusok forrásairól. A rengeteg, a császári udvar életével összefüggő kiadvány (köztük is számos újdonság), az udvari élet eddig ismeretlen részleteibe engednek bepillantást. A 16. század első felében az egyik legjelentősebb humanista centrum (Bécs) egyetemének sok-sok kiadványa, az ezek megszületésében szerepet vállaló tanárok és diákok, a kora újkori egyetemi világ újabb fejezetét nyitják meg számunkra. Ezért is lenne fontos túllépni a katalógus nyújtotta kereteken. A 16. századi bécsi kiadványok egy retrospektív bibliográfiája jó keret lenne ahhoz, hogy az egyes nyomtatványokban lapuló versek, ajánlások, köszöntők, kisebb művek szerzői legalább ennek mutatója szintjén felfedjék arcukat. Meggyőződésem, hogy a humanista Európa kapcsolatrendszerének számos szála éppen Bécsbe vezet, és éppen az akkori, ottani nyomtatványok rejtik a hiányzó adatokat.

Végül néhány szót arról, hogy miért a magyar nemzeti könyvtár munkatársa készíti az osztrák nemzeti könyvtár katalógusát. Először is azért, mert ez történetileg így alakult. A megállapodások már legalább 30 éve kötettek a szerzővel. De sokkal fontosabb az, hogy a nemzeti könyvtárak különböző célokat követnek. A magyar nemzeti könyvtár hallatlanul nehéz küzdelmet folytat azért, hogy céljai ne változzanak a magyar vonatkozású dokumentumok feltárása, nyilvántartása, kiadása, szolgáltatása és megőrzése terén. Ezeket a feladatokat csak úgy tudja teljesíteni, ha egyben könyvtörténeti kutatóközpont is. Ez a célrendszer a tartalmat nem ismerő, csupán a formalitások szintjén megrekedő gondolkodás számára talán elavult, túlságosan a történelemben mozog. Amíg azonban nem tudjuk, hogy mi jelent meg a mindenkor Magyarországon, mit adtak ki az országból különféle céllal útra kelt személyek külföldön, mit írtak rólunk a különböző népek fiai, addig nem ismerjük magunkat sem, nem tudjuk honnan jöttünk, akkor miért tették eleink, amit tettek, és nem tanulhatunk tőlük. Talán sokan nem is akarnak tanulni, de reméljük nem ők hozzák a döntéseket. Azok a népek, amelyeknek a könyv-

kiadásuk lényegesen gazdagabb, mint a miénk, nem vállalkozhatnak ilyen részletes önmegismerésre. Mi a saját önmegismerésünkön dolgozunk, ha ezzel hozzájárulunk mások céljainak megvalósításához, akkor még büszkébben tesszük ezt.

MONOK ISTVÁN

Außen-Ansichten. Bucheinbände aus 1000 Jahren aus den Beständen der Bayerischen Staatsbibliothek München. (Ausstellung anlässlich der Tagung des AEB 2006. Ausstellung und Katalogredaktion: Bettina WAGNER.) Wiesbaden, Harrassowitz Verlag 2006. 200 l. 90 színes képpel.

A történeti és a modern művészi könyvkötésekből rendezett kiállítások látványosabbak, mint a könyvkiállítások. A nyomtatott könyv akár még díszes címlapjánál, akár valamelyik illusztrált lapjánál kinyitva sem biztos, hogy nyújt olyan esztétikai élvezetet, mint egy szép kötés. Természetesen a szakember mindig többet lát, mint az átlagos kiállításlátogató, s nemcsak a nyomtatványból, a könyvkötésből is. A Lajtától nyugatra számos kötés kutató és szakértő bibliofil van, itthon azonban igen mostohán kezelt területe ez a könyves stúdiomoknak, különösen a tudományegyetemeken. Pedig a régi könyvek provenienciája szempontjából nézve a könyv kötése döntő tényező, és lenne mit feltárni magyar könyvtárakban is.

1996-ban Berlinben megalakult az Arbeitskreis für die Erfassung und Erschließung historischer Bucheinbände (AEB), s azóta minden év őszén más-más helyszínen rendezik meg háromnapos konferenciájukat, amelyen szép számmal vesznek részt 'külföldi', azaz nem német nyelv- és könyvkötéstörténettel foglalkozó kutatók is. Én magam eddig négy alkalommal vettem részt, kettőn meghívott előadóként. 2001-ben Lipcsében volt az AEB-konferencia, s ezúttal az Egyetemi Könyvtár (UB Leipzig) és a Deutsche Bücherei (a volt NDK-nak Berlin mellett második Nemzeti Könyvtára) Könyv- és

TARTALOM

<i>Németh András</i> : Közép-európai verses Tízparancsolat egy 15. századi esztergomi iskolás-könyvben	1
<i>Tóth F. Péter</i> : Az ismeretlen (?) Karádi-kódex margójára	22
<i>Stibli Anikó</i> : Az eperjesi Zimmermann könyvtár 1687-ben	44
<i>Rózsa Mária</i> : Magyar tematika a Grenzböten című folyóiratban (1881–1922)	63
<i>Závodszy Géza</i> : A feledés névtelenje. A publicista Tóth Móric	81

KÖZLEMÉNYEK

<i>Varga Bernadett</i> : Sásvári Gergely 1570-es, ismeretlen munkájáról	96
<i>Perger Péter</i> : Felbukkant egy unikális 16. századi magyar kalendárium	104
<i>Vincze Dániel</i> : Egy Thököly Imre tevékenységét bemutató, kiadatlan mű	107
<i>Németh Gábor</i> : A zirci apátság könyvállománya a 18. században	114
<i>Bálint Gábor</i> : A pesti ponyva virágkora az 1930–1940-es években	121

FIGYELŐ

<i>Hegyi Ádám</i> : Beszámoló a kelet-közép- és délkelet-európai könyv- és kultúrtörténet a korai újkorban című nemzetközi konferenciáról	134
---	-----

SZEMLE

Fehér Katalin: „Neveljünk polgárokat!” Nyilvánosság és nevelés a reformkorban. Bp. 2006. (<i>Kókay György</i>)	136
P. Vásárhelyi Judit: Szenci Molnár Albert és a Vizsolyi Biblia új kiadásai. Előzmények és fogadtatás. Bp. 2006. (<i>Zvara Edina</i>)	138
Borsa, Gedeon: Katalog der Drucke des 16. Jahrhunderts in der Österreichischen Nationalbibliothek. Wien NB 16. Band I. Deutsches Sprachgebiet: A–Biber. Baden-Baden, 2007. (<i>Monok István</i>)	141
Außen-Ansichten. Bucheinbände aus 1000 Jahren aus den Beständen der Bayerischen Staatsbibliothek München. Wiesbaden, 2006. (<i>Rózsondai Marianne</i>)	143
Mádl, Antal: Nikolaus Lenau und sein kulturelles und sozialpolitisches Umfeld. München, 2005. (<i>Muth Ágota Gizella</i>)	145